

John Milton: *Izgubljeni raj* (prevedel Marjan Strojan). Ljubljana: Cankarjeva založba, 2003.

Izgubljeni raj je zadnji veliki evropski ep. Pesnitev, ki smo jo končno dobili v slovenskem prevodu, je slepi pesnik kar nekaj let narekoval svojim hčeram in jo prvič objavil leta 1667 v desetih knjigah, za izdajo iz leta 1674 pa je spremenil zunanjo zgradbo in vsebino razdelil na dvanajst spevov. Dogajanje se, tako kot v homerskih epih, začne *in medias res*: Satan se prebudi v peklu in z drugimi padlimi angeli načrtuje maščevanje. Zgodbo o Satanovem padcu izvemo iz retrospektivne pripovedi angela Rafaela (VI. knjiga), iz njegovih ust pride tudi pripoved o stvarjenju sveta (VII. knjiga), nato pa Adam spregovori o svojih spominih na to, kako je Bog ustvaril Evo (VIII. knjiga). V IX. knjigi besedo spet prevzame pesnik in opiše izvirni greh. Angel Mihael v zadnjih dveh spevih Adamu pred dokončnim izgonom iz raja razodene, kaj se bo zgodilo v prihodnosti.

Med osebami, ki nastopajo v *Izgubljenem raju*, je najbolj osupljiv, pa tudi literarnozgodovinsko najpomembnejši Satan, s katerim je Milton ob koncu 18. stoletja vplival na razvoj motiva plemenitega razbojnika. Občudovali so ga številni romantiki: Shelley je v svoji *Obrambi poezije* zapisal, da se nič ne more meriti z njegovo energijo in sijajem; Schiller je v komentarju svojih *Razbojnikov* hvalil prebrisanost, s katero Milton tudi najbolj krotkega bralca za trenutek spremeni v padlega angela. Milton je Satana, podobno kot pred njim Marino v *Pokolu nedolžnih*, opisal kot padlega angela, ki "navzven še ni izgubil vsega bleska / ne zdel se manj od tega, kar je bil" (I, 600–601). Zgodbo o Luciferjevem padcu z neba je baročni pesnik prevzel od preroka Izaije, po M. Godwinu (*Angeli, ogrožena vrsta*) pa je biblijska zgodba sposojena iz legende o Šaherju, ki je bila v kanaanskih svetih spisih zapisana sedem stoletij pred Kristusom. Šaher je bil, "podobno kot Lucifer, zvezda danica, zadnja zvezda, ki je ošabno kljubovala vzhajajočemu soncu.

Poskušal je zavzeti sončni prestol luči, vendar je bil zaradi predrznosti vržen iz nebes." Milton je Luciferjev upor proti Bogu prikazal kot posledico zavisti do Sina. Bog Oče je nekega dne, še pred stvarjenjem sveta, oznanil svojim angelom, da je tega dne spočel Sina. Njegova zahteva, da Sina vsi priznajo za Gospoda, se je Luciferju zdela krivična. Božji razglas je razumel kot vsiljevanje monarhije in kratenje svobode. Seraf Abdiel, ki si ga je Milton izmislil kot predstavnika nasprotnega stališča, se je strinjal, da bi bilo krivično, če bi jim kraljeval nekdo, ki bi jim bil enak – toda ker je Bog Oče po Sinu ustvaril vse, tudi angele, med njimi ni enakosti. Luciferja ta razlaga ni prepričala in razglasil jo je za čuden, nov nauk. Ko je Bog Oče poslal svoje čete nad upornega angela, je potrdil mnenje, da je Sin vladar po pravicah in zaslugah, vendar se ni spustil v podrobnejšo razlago. Nepojasnjeno ostane, kako in kdaj je Sin kot ustvarjalni vidik Boga, spočet "nekega dne" in hkrati prvospočeti v stvarstvu, ustvaril vse, kar je. Posledica te nejasnosti je, da bralec lažje sočustvuje s Satanom in razume njegove razloge za upor. V primerjavi z njegovimi dejanja Boga Očeta niso psihološko utemeljena, vendar to ne pomeni, da gre za pomanjkljivost v načinu pripovedovanja, prej nasprotno. Milton je s tem, ko je Boga pustil skoraj nevidnega, dosegel, da ga ni mogoče doumeti. To pa je poleg vsemogočnosti glavna lastnost Boga. Miltonov Bog je skrivnostno gibalo, ki vsem bitjem priznava svobodno voljo, pa vendar se ne zgodi nič, ne da bi on to predvidel.

Literarni zgodovinar Harold Bloom je v svojem *Zahodnem kanonu*, knjigi, v kateri obravnava šestindvajset avtorjev, ki jih je izbral zaradi njihove nenavadnosti in izvirnosti, zapisal, da ima "Milton trajno mesto v kanonu, čeprav se zdi, da je pri feminističnih literarnih kritikih trenutno najbolj osovraženi med velikimi pesniki". Miltonovi, sodobnemu človeku težko sprejemljivi pogledi na odnose med žensko in moškim so, to je treba poudariti, trdno zakoreninjeni v tradiciji, ki sega do Pavlovega nauka, zapisanega v *Prvem pismu Korinčanom*, po katerem je glava ženske moški. Adam in Eva v očeh puritanca iz 17. stoletja nista in ne moreta biti "v vsem enaka, / kot ni enak njun spol: on za premislek / ustvarjen in pogum in ona, krhka, / za sladko nežnost, za prikupnost milo – / on za Boga in za Boga v njem ona" (IV, 302–305). Nekoliko presenetljivo, a v skladu z razvojem dogodkov, nam Milton na drugem mestu sporoča, da se Eva vendarle ni povsem odrekla intelektualnemu užitku, kot bi lahko sodili po navedenih verzih, ampak se mu je domnevno prepuščala zgolj v prepletu z ljubezenskimi sladkostmi, "saj ob besedah ji bilo je vseč / še vse kaj drugega z njegovih (Adamovih) ustnic" (VIII, 58–59). Adam in Eva sta v *Izgubljenem raj* najprej predstavljena kot par, po katerem bi se moralo zgledovati človeštvo. Povezuje ju ne samo medsebojno spoštovanje, ampak tudi zdrava zakonska ljubezen, ki ji pesnik, zgrožen nad hinavci in vedenjem sodobnikov, v IV. knjigi zapoje pravo hvalnico. V Miltonovi interpretaciji biblijskega mita pride do prvega nesoglasja med zakoncema, ko Eva zavrne Adamovo mnenje, da bo pred skušnjavo varnejša, če ostaneta skupaj, in izsili njegovo dovoljenje, da se za kratek čas ločita. Argumenti, ki jih navaja Eva, Adama sicer ne prepričajo,

toda navsezadnje privoli v ločitev zato, da ne bi omejeval njene svobodne volje. Evina neposlušnost je začetek konca, zapeljana je bila, ker je hotela misliti s svojo glavo. Razlago, zakaj je Božjo zapoved prekršil Adam, je Milton prevzel od Avgušтина: v sad drevesa spoznanja ni zagrizel zato, ker bi bil zapeljan, ampak iz ljubezni do pogubljene Eve, saj hoče biti z njo v smrti ali življenju. Krivda je porazdeljena kolikor toliko enakomerno: Eva se je pustila zapeljati, Adam pa je kriv, ker ji je dovolil, da je prevzela prvenstvo v razmišljanju.

Dramaturški lok, ki ga vsebuje biblijska pripoved o izvirnem grehu, je Milton podprl z živahno in zanimivo karakterizacijo prvega para. Njegovi verzi, napisani v skladu z zahtevami visokega sloga, na estetski ravni zlahka očarajo današnjega bralca (pri čemer je slovenski bralec hvaležen prevajalcu za odlično opravljeno delo in ne verjame povsem njegovim besedam, da se prevod v moderen jezik že po nuji stvari bere gladkeje od izvirnika). Povsem drugo vprašanje je, ali sodobni človek lahko sprejme sporočilo, ki je vpeto v Miltonovo interpretacijo dogodkov. Harold Bloom je zapisal, da se *Izgubljeni raj* bere kot najmočnejša znanstvena fantastika. Trditve ni posebej pojasnil, zdi pa se, da je tako branje možno, če bralec tudi biblijske mite dojema kot nekakšno znanstveno fantastiko, torej kot nekaj napetega, toda izmišljenega in nepovezanega z resničnim življenjem. V zadregi glede spoznavne vrednosti *Izgubljenega raja* se lahko znajde tudi bralec, ki mit o izvirnem grehu razume psihološko, torej kot alegorijo o rojstvu zavesti. Milton v tem dogodku ni videl nič dobrega, saj je sledil teološki doktrini, po kateri je zavedanje izvor zla v človeku. Toda kot je opozoril E. F. Edinger v knjigi *Jaz in arhetip*, so mit številni razumeli drugače. "Ofiti (pripadniki gnostične ločine) so kačo častili. V temeljih se njihov pogled ni razlikoval od pogleda sodobne psihologije. Zanje je kača predstavljala duhovni princip, ki je simboliziral rešitev iz spon demiurga, stvarnika rajskega vrta in tistega, ki je želel, da bi človek ostal neveden. Kačo so imeli za dobro, Boga pa za zlo. Psihološko je kača princip gnoze (gnosis), spoznanja ali pojavljajoče se zavesti. Kača s svojo skušnjavo spodbuja k samouresničitvi človeka in simbolizira princip individuacije." Če bi pri vrednotenju *Izgubljenega raja* izhajali iz psihološke razlage izvirnega greha, bi v njem videli predvsem zgled tradicionalne interpretacije, ki rojstvu zavesti pripisuje napačen predznak. Toda Milton je, kot so ugotovili že številni kritiki, predober pesnik, da bi ga ocenjevali samo po idejni plati.